

Ο Νικόλαος Γύζης και η πρωτοπορία

Υπήρξε πραγματικά καινοτόμος καλλιτέχνης σε μορφολογικά και ιδεολογικά ζητήματα

Κ 19.Ι.97

Όταν ο Γύζης πέθανε στο Μόναχο το 1901, άφησε πίσω του ένα έργο που εκτιμήθηκε περισσότερο πρώτα-πρώτα για το «νατουραλιστικό» ύφος και για το «ιδεαλιστικό» πνεύμα του, αλλά και γιατί απαντούσε στα ερωτήματα περί συνέχειας και ενότητας του Ελληνισμού, που νέοι επιστήμονες τότε, όπως ο Παπαρρηγόπουλος και ο Πολίτης ερευνούσαν με θέρμη και πάθος. Ετσι, μέρος της νεότερης έρευνας στο χώρο της Ιστορίας της Τέχνης χρέωσε στο Γύζη τη συντηρητική κατεύθυνση της ελληνικής ζωγραφικής του 19ου αιώνα, αφού ο ίδιος παρέκαμψε εντελώς το γαλλικό ιμπρεσιονισμό, μολονότι βρέθηκε στο Παρίσι το 1874, χρονιά της πρώτης παρουσίασης των Γάλλων πρωτοπόρων καλλιτεχνών.

Η αλήθεια όμως είναι ότι ο Γύζης υπήρξε ένας πραγματικά καινοτόμος καλλιτέχνης τόσο σε μορφολογικά, όσο και σε ιδεολογικά ζητήματα. Η άποψη αυτή, αν και δεν επισημαίνεται από μελετητές του ελληνικού μοντερνισμού, αρχίζει να κερδίζει έδαφος σε ελληνικό και σε διεθνές επίπεδο και να τονίζεται η σχέση του με το «Νέο στυλ», με το οποίο ο Γύζης είχε μία οργανική και συνειδητή σχέση. Είναι γνωστό ότι οι αφετηρίες του ευρωπαϊκού μοντερνισμού ανάγονται στα πειραματικά κινήματα του τέλους του 19ου αιώνα, όπως ήταν οι νεο-ιμπρεσιονιστές, οι συμβολιστές και οι καλλιτέχνες του «αρ νουβό», που αναζητούσαν ένα νέο περιεχόμενο στην τέχνη, αρνούμενοι το νατουραλισμό, την ιστορικότητα και την απόλυτη κυριαρχία των αισθήσεων, υποστηρίζοντας, αντίθετα, τη σημασία της διαίσθησης και την ανεξέλεγκτη έκφραση των συναισθημάτων. Ετσι, στη ζωγραφική τους πρωτοστατούν η φαντασία και το όνειρο και εφευρίσκονται νέες ιδέες και σύμβολα. Στόχος η «εσωτερική πραγματικότητα» και η ενότητα μορφής, χρώματος και χώρου.

Επρόκειτο για μια ρομαντική θέση, που πήγαζε από τη νέα οικονομική και κοινωνική πραγματικότητα, με αποτέλεσμα να εισαχθεί στην τέχνη η υποκειμενικότητα και να επέλθει η ανεξαρτητοποίηση και η αυτονομία των εκφραστικών μέσων με την επιπεδότητα και τη μορφική αυθαιρεσία.

Ο Γύζης δεν ήταν αμέτοχος αυτών των αντιλήψεων. Η μονογραφία για τον καλλιτέχνη της Νέλλης Μισυρλή, που δημοσιεύτηκε πριν από λίγο καιρό (εκδόσεις «Αδάμ»), αποκάλυψε ένα εξαιρετικά ενδιαφέρον υλικό, που ένα μέρος του ή ήταν παντελώς άγνωστο ή το γνώριζαν πολύ λίγοι ή περιλαμβάνονταν σε παλιούς καταλόγους εκθέσεων και μουσείων. Το βιβλίο αυτό της Μισυρλή έφερε μπροστά μας αυτό, που πολλοί ιστορικοί έχουν ξεχάσει: να αποκαλύπτει το άγνωστο, κυνηγώντας με πάθος το αδημοσί-

ευτο έργο. Γιατί καμιά μέθοδος δεν μπορεί να στηριχθεί σε ελλιπείς πληροφορίες και σε ατεκμηρίωτο υλικό, προκειμένου να μελετήσει την εποχή και τα πρόσωπα. Και από άποψη ερευνητικής προσφοράς το βιβλίο της Μισυρλή είναι υποδειγματικό. Ο Γύζης, λοιπόν, αν και δεν απαρνήθηκε την «ιδεαλιστική ανύψωση» της οπτικής πραγματικότητας, ακόμα και σε έργα που δεν προορίζονταν μόνο για το ελληνικό κοινό, αλλά και για το γερμανικό, καταπιά-

στηκε με συμβολικές, εννοματικές συνθέσεις, που άλλοτε προσομοιάζουν προς το «ηρωικό ύφος» ενός Μπέκλιν και άλλοτε προς το «νέο στυλ» του Στουκ και του Κλιμτ, καλλιτεχνών με ευρεία απήχηση στον κεντροευρωπαϊκό χώρο.

Τα έργα του Γύζη «Η τέχνη και τα πνεύματά της» (1976-79) και «Η εαρινή συμφωνία» (1886-88) είναι τυπικά συμβολικά έργα, που συνδέονται με τις πειραματικές τάσεις της περιόδου, πράγμα που επεσήμαναν έγκυροι μελετητές (Μ. Καλλιγιάς, Χ. Χρήστου κ.ά.). Ορισμένες ιδιότητες των έργων αυτών –και πολλών άλλων– όπως η ιδεοκρατία, η διακοσμητική τάση και η υποκειμενική έκφραση θα αποτελέσουν βασικές σταθερές του μοντερνισμού αργότερα.

Η τελευταία δεκαετία του Γύζη συνδέεται με την παραγωγή έργων αυτού του τύπου, με τα οποία αποδεικνύεται η σχέση του με τους πρωτοπόρους καλλιτέχνες της «Ακαδημίας του Μονάχου». Δεν είναι τυχαίο που το συμβολικό – αλληγορικό έργο του Γύζη συνδέθηκε από ορισμένους μελετητές του (Καλλιγιάς, Λυδάκης) με τον Παρθένη και με την «ελληνικότητα» της γενιάς του '30, ενώ ο πρώτος μελετητής του, ο Μ. Μονταντόν, ήδη από το 1902, τόνισε τη σπουδαιότητα των αλληγορικών έργων του Γύζη, ενώ δεν ήταν, επίσης, τυχαία η τιμητική ομαδική έκθεση, που πραγματοποίησαν οι Γερμανοί, αμέσως μετά το θάνατό του, μαζί με τον Βίλχελμ Λάιμπλ και τον Αρνολντ Μπέκλιν, δύο από τα πιο λαμπρά καλλι-

Πρωτοπόρος στον καιρό του, ο Νικόλαος Γύζης αναγνωρίζεται και από τους μοντερνιστές ως ο καλλιτέχνης που επέφερε τομές στην εικαστική δημιουργία. Στη φωτογραφία, το υποβλητικό του έργο «Η Τέχνη και τα πνεύματά της», ελαιογραφία, που βρίσκεται στην Εθνική Πινακοθήκη.

τεχνικά πνεύματα της ευρωπαϊκής τέχνης και πρωτοπόρων ζωγράφων.

Συνεπώς, αν θα αναζητούσε κανείς ένα ή δύο έργα από την καλλιτεχνική παραγωγή του 19ου αιώνα, που θα συγκέντρωναν τη μεγαλύτερη βαθμολογία για τα νεότερικά στοιχεία τους, είναι, νομίζω, τα έργα του Γύζη της όψιμης περιόδου, αυτά που προσεγγίζουν οπτικά και ιδεολογικά τις εκφραστικές απαιτήσεις των αντι-ρεαλιστικών κινήματων του περασμένου αιώνα με τον αφαιρετικό δυναμισμό τους και με την αμφισβήτηση βασικών αναγεννησιακών αρχών.

Τα έργα του Γύζη «Η τέχνη και τα πνεύματά της» και «Η εαρινή συμφωνία» είναι έργα εξαιρετικά τολμηρά, ξεχωρίζουν για τη μορφική ελευθερία τους και για τη βαθιά πνευματικότητά τους. Ο καλλιτέχνης δεν μιμείται ούτε αντιγράφει τη φύση, αλλά μεταπλάθει σε εικόνες φαντασίωσης και

μουσικο-ποιητικής σύνθεσης ερεθίσματα και πλάσματα ενός ιδεοκρατικού κόσμου.

Το αποτέλεσμα δεν θ' αργήσει να φανεί. Ο Γύζης πέθανε στο Μόναχο το 1901 και η ληξιαρχική πράξη του θανάτου του μπορεί να μην έθεσε το τέρμα του ακαδημαϊσμού, επέτρεψε όμως να αναπτυχθούν και να μετεξελιχθούν τα πρωτότυπα και πρωτοποριακά στοιχεία της ζωγραφικής του.

Η νεότερη έρευνα έδειξε ότι ειδικά στην περίπτωση του Γύζη δεν ισχύουν οι αφορισμοί και οι άκριτες αρνητικές κριτικές για την άρνηση, ίσως, του ιμπρεσιονισμού, παραγνωρίζοντας τη σπουδαία συμβολή στο χώρο της πρωτοπορίας κινήματων, όπως ο συμβολισμός και το νέο στυλ.

* Ο κ. Μιλτιάδης Παπανικολάου είναι καθηγητής Ιστορίας της Τέχνης στη Φιλοσοφική Σχολή του ΑΠΘ.

